

Bystrov Ya. Cognitive Parameters of the Biographical Subject in the Structure of the Narrative (based on the English language).

The article deals with the specificity of subjective scope in the organizational structure of English biographical narrative and the role of biographical subject as an organizational construction within the typology of deictic centres. It is proved that chronotopos is an orientational parameter in the narrative where the position and functions of the biographical subject are defined. The notion of biographical subject in the organizational structure of narrative enables the representation of the subject deixis as a cognitive parameter of the life experience of the subject. The use of the category of deixis for the interpretation of biographical narrative is outlined in the types of deictic centres: author-subject, narrator-subject and self-subject. The typology of deictic centres opens a prospect for the analysis of biographical narrative. The meaning of personal and possessive pronouns as deictic markers of the subject deixis is analysed.

Key words: *biographical narrative, biographical subject, subject deixis, deictic centre.*

Ольга Гринько
(Одеса)

УДК 81-11: 159.964.2

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ-АРХЕТИПУ FIRE В ТВОРАХ В. ГОЛДІНГА

У статті з'ясовано основні шляхи вербалізації концепту-архетипу FIRE в творах В. Голдінга; виокремлено основні ключові семантичні компоненти, що входять до складу вербалізованого концепту-архетипу; структуровано склад таких компонентів, в тому числі, з точки зору їхньої маркованості. Виокремлено низку субкомпонентів, описано їхній склад та структуру. Виявлено номінативні одиниці, що найчастіше використовуються для вербалізації такого ментального утворення. Обґрунтовано співвіднесення номінативних одиниць, що реалізують символічні об'єкти в творах, з тим чи іншим ключовим семантичним компонентом. На конкретних прикладах проілюстровано шляхи реалізації основних архетипних ознак та інваріантних сюжетів, притаманних архетипу FIRE, які прослідковуються в багатьох релігійно-міфологічних системах. Результати дослідження підтвердили припущення про ядерно-периферійну структуру концепту-архетипу, його стійку природу та, водночас, можливість піддаватись незначному переломленню в межах індивідуальної свідомості.

Ключові слова: *архетипні ознаки, вогонь, ключові лексеми, ключовий семантичний компонент, концепт-архетип, субкомпонент.*

Постановка проблеми. У широкому спектрі явищ, що розглядає сучасна когнітивістика, вербалізація концептів-архетипів в художньому тексті є недостатньо вивченою. Отже, актуальність цієї статті полягає в тому, що в ній детально проаналізовано шляхи реалізації концепту-архетипу FIRE в творах видатного англійського письменника, лауреата Нобелівської премії В. Голдінга.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти вивчення концепту-архетипу висвітлено у низці ґрунтовних досліджень, що розглядають теоретичні засади виділення такого виду концептів (С.Г. Воркачев, В.І. Карасик, О.О. Селіванова та ін.), об'єктивацію окремих концептів-архетипів у мові в цілому (С.А. Гучепшкова, Н.В. Плотнікова, У.О. Савел'єва та ін.) та в текстах індивідуальної творчості зокрема (Л. І. Белєшова, І.О. Богданова, О.В. Слюніна та ін.).

У світовій літературі ХХ сторіччя англійський письменник Вільям Голдінг посідає одне з центральних місць. Його романи не раз ставали матеріалом дослідження низки вчених, адже в них знайшли своє відображення як найгостріші соціально-етичні проблеми минулого сторіччя, так і роздуми на питаннями, що бентежать розум усього людства протягом багатьох століть. Крім того, в творах В. Голдінга знаходимо й найхарактерніші риси мистецтва та філософії цілої епохи.

Мета статті. Метою представленого дослідження є виявлення основних тенденцій вербалізації концепту-архетипу FIRE в залученому матеріалі дослідження та структурування концепту-архетипу, що розглядається, з урахуванням його амбівалентної природи, притаманної цьому типу концептів.

Виклад основного матеріалу дослідження. При структуруванні аналізованого концепту-архетипу ми виходимо з запропонованої нами гіпотези про те, що концепт-архетип – це стійке

багаторівневе лінгвоментальне утворення, що має ядерно-периферійну будову. Ядро концепту об'єднує конотативно немарковані, «нейтральні» елементи; навколо такого ядра формуються дві незалежні, протилежно заряджені периферії. В індивідуальній свідомості під впливом різноманітних екстралінгвістичних факторів можлива деяка трансформація і реструктуризація окремих сегментів концепту-архетипу, що, проте, не впливає на його обмежену варіативність в цілому [1, с. 38].

У результаті аналізу та систематизації 325 номінативних одиниць, що вербалізують концепт-архетип FIRE в творах В. Голдінга, нами було виділено наступні ключові семантичні компоненти (далі – КСК):

1) *chemical reaction of burning and its products (heat, flames, lights and smoke etc.)* <хімічна реакція горіння та її результати (виділення тепла, полум'я, світла та диму)>;

2) *sources of light, warmth etc.* <джерела вогню, світла, тощо>;

3) *inner state of a person (including medical conditions and intense feelings)* <внутрішній стан людини, включаючи хвороби та сильні емоції>.

У межах **першого** КСК [хімічна реакція горіння та її результати], що нараховує 207 елементів, видається можливим виділити 3 субкомпоненти: (1) вогонь та його характеристики; (2) результати процесу горіння; (3) вогнепальна зброя, вибухові пристрої та їх використання.

Виділення останнього субкомпоненту зумовлено не стільки його репрезентативністю в залученому матеріалі, скільки неможливістю його співвідношення з будь-яким іншим компонентом. Це пов'язано, насамперед, з тим, що принцип дії вогнепальної зброї та вибухових пристроїв є, по суті, результатом процесу горіння. З іншого боку, результатом використання такої зброї та пристроїв часто є породження вогню, світла, диму, тощо. Тобто, ці об'єкти є одночасно і результатом процесу горіння, і джерелом вогню, що обґрунтовує їх співвідношення з досліджуваним КСК.

Ключова лексема субкомпоненту (1), що об'єднує 50 елементів, виходить, власне, з його назви – *fire*. Вона входить до складу 48 досліджуваних номінативних одиниць (96%). Дві лексеми – *bright squirrel* та *leopard* – є метафоричною номінацією вогню, однак, вочевидь, що лексема *fire* не входить до їхньої структури.

Амбівалентність даного субкомпоненту виражена доволі чітко: 22% припадає на елементи з позитивною конотацією (напр., *all-important fire, divine fire, fire will heal me*); компоненти з негативною конотацією (напр., *damned fire, dead fire, sick fire*) складають 24% від загальної кількості одиниць цієї категорії. Відповідно, 54% припадає на немарковані елементи. Таке відсоткове співвідношення не дозволяє говорити про виражений позитивний або негативний потенціал складових цього субкомпоненту. Проте такий розподіл номінативних одиниць всередині нього робить його структуру дуже чіткою, близькою до схематичної: нейтральне ядро та дві збалансовані незалежні периферії.

Субкомпонент (2), що охоплює 137 номінативних одиниць, виокремлюється, зокрема, своєю репрезентативністю. Ключовими в цьому випадку є кореневі лексеми *light* та *flame*, що входять до складу, відповідно, 37,2% та 15,3% усіх елементів цієї групи. Лексеми, що номінують інші результати процесу горіння – *smoke, heat, warmth, burn* – менш представлені; кожна з них охоплює менше за 8% елементів даного субкомпоненту.

В цілому, субкомпонент носить нейтральний характер: 75,2% складають немарковані одиниці (напр., *a blink of light, tiny flame, smudge of smoke*). При цьому на позитивно забарвлені елементи (напр., *encouraging heat, burns hospital, light was a positive thing*) припадає 5,8%. Лексеми з негативним потенціалом (напр., *uncomfortable heat, evil smoke, devastating light*) складають 19% від усіх одиниць, представлених в даному субкомпоненті. Вочевидь, що серед маркованих компонентів превалюють негативно забарвлені елементи, що вказує на те, що руйнівну природу вогню, в цьому випадку, актуалізовано дещо більше, ніж його позитивні характеристики.

Субкомпонент (3) складається з 20 елементів, що номінують вогнепальну зброя та вибухові пристрої. Ключовими в даному випадку виступають кореневі лексеми *bomb* та *gun* (25% та 30% від загального числа елементів субкомпоненту, проте фактична різниця у випадках використання складає 1 одиницю.). Оскільки сам характер та призначення будь-якого типу зброї передбачає завдання шкоди людині або групі людей, присутність позитивно забарвлених або

нейтральних одиниць автоматично виключається, що робить структуру даного субкомпоненту нетиповою для концепту-архетипу, адже в цьому випадку відсутня схема «нейтральне ядро – маркована периферія». Проте оскільки йдеться про окремий субкомпонент, а не про КСК або концепт-архетип в цілому, таке відхилення не може розглядатись як заперечення обґрунтованості запропонованої нами структуризації.

Аналіз даного КСК в цілому вказує на наступне: домінуюче положення обіймають нейтральні одиниці – 62,8% від загальної кількості одиниць даного компоненту. Частка позитивно забарвлених одиниць складає лише 9,2%. Відповідно, одиниці, значення яких набуває негативного потенціалу, охоплюють 28%. При цьому більш за третину негативно маркованих елементів припадає на субкомпонент [вогнепальна зброя та вибухові пристрої]. Це може пояснюватись тим, що В. Голдінг брав участь у Другій Світовій війні, тому мотиви зброї та ведення бойових дій знайшли своє відображення і в його творах, залучених нами у якості матеріалу дослідження.

Другий КСК [джерела вогню, світла, тощо] є найбільш репрезентованим в рамках вербалізованого концепту-архетипу FIRE та нараховує 37 номінативних одиниць. У той же час, його склад доволі гетерогенний, тому виокремлення ключової лексеми видається доволі складним. Коренева лексема *sun* входить до структури лише 4 номінативних одиниць, що складає 10,3%, що вказує на її домінуючий, але не ключовий характер.

Залучення лексем з символічним значенням є невід'ємною складовою аналізу наповнення концепту-архетипу [1, с. 40]. З цієї точки зору хотілося б відмітити залучення до даного КСК лексем *glasses, specs, spectacles*. Використання окулярів у якості джерела вогню не є типовим у звичайних побутових умовах. Проте в контексті одного з найвідоміших романів В. Голдінга «Володар мух», окуляри стають символом вогню, його головним джерелом на безлюдному острові, де за сюжетом роману опиняється група англійських школярів [2].

Щодо прояву амбівалентних характеристик, то даний КСК має специфічну для нашого дослідження структуру. В цілому він є нейтральним – 94,6% припадає на немарковані елементи (напр., *a bulb, sodium lamp, candle*). Частка негативно забарвлених одиниць складає 5,4% (фактично – 2 одиниці: *a warm adult place, hard yellow sun*). Вочевидь, що в цьому випадку відсутні елементи з позитивною конотацією. Безумовно, в тексті було виявлено номінативні одиниці, які могло б бути розглянуто як позитивні елементи даного КСК (напр., *light from the sky*), проте особливості їх структури вимагали співвідношення їх з групами одиниць, що вказують на інтегрованість двох чи більше концептів-архетипів (в чому, зокрема, вбачається, перспектива нашого дослідження).

Третій КСК [внутрішній стан людини, включаючи хвороби та сильні емоції] об'єднує 81 одиницю. Саме формулювання цього компоненту визначає виділення двох відповідних субкомпонентів: хвороби (1) та сильні емоції (2)

У межах субкомпоненту (1), який налічує 33 елементи, ключову роль відведено лексемі *rain*, що входить до складу 75,9% усіх одиниць, що розглядаються у даному випадку. Для даного субкомпоненту також притаманна відсутність позитивно забарвлених елементів. Це пов'язано, насамперед, з тим, що переважна частина одиниць даного субкомпоненту описує хворобливий стан людини. З цієї ж причини спостерігається і значне превалювання негативно забарвлених елементів (87,9%, напр., *unutterable pain, new agony, physical fever*. 12,1% (фактично – 4 одиниці) відноситься до нейтральних елементів, що змальовують, переважно мисленнєві процеси (напр., *mental chimney, fire of head*).

Субкомпонент (2) включає 48 номінативних одиниць, домінуючими серед яких виявились кореневі лексеми *anger* та *astonish*, частка яких складає 10,4%.

Оскільки сама сутність даного субкомпоненту передбачає вияв сильних емоцій, його структура відрізняється від «стандартної». В цьому випадку частка лексем без вираженої конотативності складає лише 2,1% від залучених елементів (фактично – 1 одиниця *peak of feeling*). При цьому елементи даного субкомпоненту з позитивним потенціалом (напр., *sheer delight, bliss, warm feeling*) складають 33,3%, а «негативні» елементи (напр., *terrible loathing, extreme terror, dreadful hatred*) – 64,6%. Вочевидь, у цьому випадку одиниці з негативним

потенціалом превалюють, що може пояснюватись сюжетом залучених творів. Останні, в свою чергу, розкривають і особливості світосприйняття самого автора текстів.

Слід зазначити, що межі виділених КСК та субкомпонентів є нестійкими, аморфними. Так, в номінативних одиницях *sickness increased like the pain, fearing the pain, feeling not pain but panic* відбувається злиття субкомпонентів (1) та (2); а в елементі *positive explosion of human feeling* спостерігається інтегрованість КСК [внутрішній стан людини...]→[сильні емоції] + [хімічна реакція горіння та її результати]→[вогнепальна зброя, вибухові пристрої та їх використання].

Ведучи мову про архетипові ознаки концепту-архетипу, що розглядається, слід зазначити, що в творах В. Голдінга вони представлені достатньо чітко. Ознака *руйнування* співвідноситься з такими одиницями, як *fire out of control, fire consumed, fire began to gnaw* та ін.; елементи *fire will heal me, divine fire, natural benediction* та ін. базуються на асоційованості вогню з надприродними силами, які, в свою чергу, виявляють ознаки *народження* (або здатності до нього) та *очищення*. Ознаку *покарання* знаходимо в таких словосполученнях, як *tyranny of the sun, the idol flamed* і т. ін. Крім того, в деяких випадках контекст вказує на те, що використання зброї та вибухівки також співвідносяться з покаранням.

Інваріантні сюжети *всесвітньої пожежі* та *викрадення вогню* також представлені в контексті текстів, що розглядаються. Так, значні руйнівні пожежі описані в романах *Lord of the Flies, Darkness visible* та *Envoy extraordinary* [2; 9], а мотив викрадення вогню прослідковується в *The Lord of the Flies* [2]. Крім того, образ Крістофера Мартіна з роману *Pitcher Martin* [5] співвідноситься з образом Прометея, що прикований до скелі, що знову повертає нас до сюжету викрадення вогню.

Висновки дослідження. Узагальнюючи наведені дані, слід зазначити, що в цілому, незважаючи на описані відхилення від запропонованої структури, що спостерігаються в окремих субкомпонентах, концепт-архетип FIRE вербалізовно, переважно, за рахунок немаркованих одиниць – саме на них припадає 52,3% залучених елементів. При цьому частка позитивно забарвлених елементів складає 10,8%; одиниці з негативними характеристиками охоплюють 36,9%. Така перевага елементів з негативним потенціалом пояснюється виокремленням таких завідомо маркованих субкомпонентів, як [сильні емоції], [хвороби], [вогнепальна зброя, вибухові пристрої...], присутність та достатня ступінь репрезентативності яких, в свою чергу, дозволяє ніби зазирнути у внутрішній світ автора творів, що розглядаються. Це, в свою чергу, вказує на можливість переломлення в індивідуальній свідомості окремих ділянок навіть такого стійкого утворення, як концепт-архетип. Лексема *fire*, що входить до складу 18,2% номінативних одиниць, використаних для вербалізації концепту-архетипу FIRE, відноситься до ключових лексем. Також можна відзначити частотність використання таких одиниць, як *flame, sun* та *smoke* (проте кожна з них представлена у менше, ніж 10% випадках). Вочевидь, в творах В. Голдінга прослідковуються архетипові ознаки та інваріантні сюжети, характерні для концепту-архетипу FIRE, які виявляються в різних релігійно-міфологічних системах. Безумовно, вони набули нових форм, однак залишаються такими, що можна впізнати. А це свідчить про високий ступінь стійкості такого ментального утворення, як концепт-архетип. **Перспективи подальших наукових розвідок** вбачаються у вивченні особливостей вербалізації інших концептів-архетипів першостихій, а також в дослідженні їхньої кореляції в контексті досліджуваних творів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гринько О. С. К определению термина «концепт-архетип» / О. С. Гринько // Записки з романо-германської філології. – Вип. 26. – Одеса: Фенікс, 2011. – С. 36 – 42.
2. Голдинг У. Повелитель мух. Пирамида. Чрезвычайный посол / У. Голдинг. – Сборник. Сост. М. М. Зинде. – На англ. яз. – М.: Прогресс, 1982. – 496 с.
3. Golding W. Free Fall / W. Golding. – London: Faber and Faber, 2005. – 253 p.
4. Golding W. Paper Men / W. Golding. – NY: Farrar Straus Giroux, 2011. – 191 p.
5. Golding W. Pitcher Martin / W. Golding. – London: Faber and Faber, 2005. – 208 p.
6. Golding W. Spire / W. Golding. – London: Faber and Faber, 2005. – 223 p.
7. Golding W. The Double Tongue / W. Golding. – NY: Farrar Straus Giroux, 2011. – 165 p.
8. Golding W. The Inheritors / W. Golding. – London: Faber and Faber, 2005. – 233 p.
9. Golding W. The Scorpion God. Clonk Clonk. Envoy Extraordinary / W. Golding. – NY: Farrar Straus Giroux, 2011. – 178 p.
10. Golding W. To the Ends of the Earth (A Sea Trilogy) / W. Golding. – London: Faber and Faber, 2004. – 761 p.

Гринько О. Вербалізація концепта-архетипа FIRE в произведениях У. Голдинга.

В статье выяснены основные пути вербализации концепта-архетипа FIRE в произведениях У. Голдинга; выделены основные ключевые семантические компоненты, входящие в состав вербализованного концепта-архетипа; структурирован состав таких компонентов, в том числе, с точки зрения их маркированности. Выделен ряд субкомпонентов, описана их наполненность и структура. Выявлены номинативные единицы, которые чаще всего используются для вербализации такого ментального образования. Обосновано соотношение номинативных единиц, реализующих символические объекты в произведениях, с тем или иным ключевым семантическим компонентом. На конкретных примерах проиллюстрированы пути реализации основных архетипических признаков и инвариантных сюжетов, присущих архетипу FIRE, которые прослеживаются во многих религиозно-мифологических системах. Результаты исследования подтвердили предположение о ядерно-периферической структуре концепта-архетипа, его устойчивый характер и, одновременно, возможность подвергаться незначительному преломлению в рамках индивидуального сознания.

Ключевые слова: архетипические признаки, ключевые лексемы, ключевой семантический компонент, концепт-архетип, огонь, субкомпонент.

Grynko O. Verbalization of the Archetypal Concept FIRE in W. Golding's Prose Fiction.

The article addresses the major ways to verbalize the archetypal concept FIRE in W. Golding's prose fiction. The research singles out the key semantic components, compounding the verbalized concept; the structure of the components is considered, including the comment on the marked unites, contributing to it. Moreover, the subcomponents, which make a part of the components, are further structured, and their content is commented too. The article also focuses on the key nominative unites that are most frequently used to verbalize the archetypal concept. It also clarifies the reasons why the nominative unites to represent symbolic objects in Golding's works shall be associated with a certain key semantic component. The paper provides the concrete examples for representation of the major archetypal characteristics and invariant motives, attributed to the archetype of FIRE in many religious and mythological systems. The results of the investigation have proved the suggestions on the structure of an archetypal concept, which is supposed to have a core-peripheral structure, reasonable, as well as the supposition about its stable nature, which is, however, may be subject to inconsiderable deviation within individual consciousness.

Key words: archetypal characteristics, archetypal concept, fire, key lexemes, key semantic components, subcomponents.

Наталія Іванотчак
(Івано-Франківськ)

УДК 811.111:159.942.5

**КОГНІТИВНА МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМПАТІЇ
В АНГЛОМОВНІЙ ДИТЯЧІЙ ПРОЗІ ФЕНТЕЗІ**

Статтю присвячено дослідженню когнітивної метафори як засобу вербалізації емпатії в дитячій прозі фентезі. Це питання є актуальним в контексті антропоцентричного підходу до мови з огляду на зростаючий інтерес лінгвістичних студій до засобів категоризації психологічних станів людини, до яких відноситься й емпатія. Дослідження здійснюється шляхом компонентного та етимологічного аналізів, спрямованих на виявлення семантичних компонентів значення. Концептуальний аналіз дозволив систематизувати концептуальні метафори на позначення когнітивних та емотивних компонентів емпатії та побудувати когнітивну модель процесу емпатії. Розмежування здійснюється також за критерієм активні/пасивні прояви. Результати дослідження верифікуються виявленням відповідних метафор у дитячій прозі фентезі. Проведений аналіз є важливим етапом дослідження вербалізації емпатії в англomовній дитячій прозі фентезі. Подальше дослідження буде стосуватися прагматичних параметрів емпатії.

Ключові слова: емпатія, когнітивна метафора, когнітивна емпатія, афективна емпатія, дитяча проза фентезі.

Постановка проблеми. Зацікавлення пізнавальною діяльністю людини спрямовує наукові розвідки в парадигму когнітивної лінгвістики. У когнітивній лінгвістиці виділяють два основні напрямки дослідження: когнітивну семантику та когнітивні підходи дослідження